

РОЗДІЛ ІV. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.147:81'271.12-057.875:37.036:808. 5

Д. Будянський

Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди

ЛЕКЦІЯ ЯК РИТОРИЧНА ПОДІЯ У СТРУКТУРІ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті досліджується актуальна проблема сучасної освіти – вдосконалення традиційного методу викладання у вищому навчальному закладі лекції засобами ораторського мистецтва. На думку автора, лекція, відповідно до вимог сьогодення, має розглядатися як риторична подія, яку слід розуміти як єдність дискурсу, риторичної ситуації, екстра-лінгвістичних і психолого-педагогічних характеристик студентської аудиторії. Розглянуто зміст і специфічні риси поняття «риторична подія». Докладно представлено етапи підготовки та презентації лекції як риторичної події відповідно до канонів класичної риторики. Автор також наголошує на необхідності розвитку риторичної культури викладача вищої школи, елементом якої є риторична подія, з метою підвищення якості професійно-педагогічної діяльності.

Ключові слова: риторика, риторична культура, лекція, риторична подія, діалог.

Постановка проблеми. Сьогодні, у зв'язку з процесами демократизації, гуманізації та гуманітаризації українського суспільства, публічне мовлення набуває особливого значення. Потреба в переконливому, грамотному, оригінальному вираженні власної думки є однією з причин актуалізації в сучасному освітньому просторі *риторики* – дисципліни, яка з часів античності сприяє вихованню всебічно-розвиненої, освіченої, суспільно-активної, красномовної особистості [7].

Ідеї античних риторів Аристотеля, Горгія, Демосфена, Квінтіліана, Цицерона та інших отримали подальший розвиток у працях вітчизняних майстрів публічного мовлення Л. Барановича, І. Галятовського, І. Гізеля, Й. Кононовича-Горбацького, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, а також сучасних дослідників Я. Білоусової, Н. Голуб, Л. Мацько, О. Мацько, В. Нищети, М. Пентиліюк, Г. Сагач, Г. Онуфренко та ін.

Представлені в цих працях здобутки риторики можуть бути ефективно використані в процесі розв'язання актуальних освітніх завдань, зокрема, розвитку творчих здібностей, комунікативних якостей учнів, студентів і педагогів, удосконаленні форм і методів навчання, та, у підсумку, підвищенні якості сучасної освіти [4].

Проте, процес риторизації української освіти (запровадження здобутків риторики в навчально-виховний процес з метою його вдосконалення) наразі відбувається повільними темпами. Не дивлячись на нагальну потребу вивчення риторики в українських вищих навчальних закладах, сьогодні ця дисципліна вивчається як курс за вибором. Крім того, як правило, на неї виділяється недостатня кількість годин.

Здобутки академічного красномовства (методи привернення та утримання уваги, структура підготовки ораторського виступу, риторичні тропи та фігури, сучасний етикет публічного мовлення тощо) також недостатньо ефективно використовуються у викладацькій діяльності.

У зв'язку з цим, проблему застосування теоретичних і методичних напрацювань риторики у вищих навчальних закладах, у тому числі з метою вдосконалення традиційних методів навчання (лекційних, семінарських занять тощо), розглядаємо як актуальну.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти проблеми використання здобутків риторики в освітньому процесі досліджені у працях зарубіжних (Л. Аксенова, О. Волков, Н. Іпполітова, Т. Ладигенська, І. Пешков, Ю. Рождественський, З. Смелкова) та вітчизняних (Я. Білоусова, Н. Голуб, Л. Мацько, О. Мацько, В. Ницета, М. Пентиліук, Г. Онуфренко, А. Первушина, М. Препотенська, Г. Сагач, Л. Ткаченко) науковців.

У зазначених працях висвітлені теоретико-методологічні основи викладання риторики в середній і вищій школі, проблемні аспекти розвитку комунікативних якостей учнів і студентів, формування риторичної культури педагогів (вихователів дошкільних навчальних закладів, учителів, викладачів вищої школи) тощо.

Проте, проблема риторичного підходу до використання методу лекції у вищих навчальних закладах як елементу риторичної культури не отримала достатнього висвітлення в наукових дослідженнях.

Тому **метою статті** є розгляд академічної лекції в риторико-педагогічному контексті. З метою досягнення мети ми використали комплекс дослідницьких **методів**: системно-структурний аналіз філософської, психологічної, педагогічної та методичної літератури; класифікація, систематизація та узагальнення фактичного матеріалу; емпіричні – вивчення сучасного педагогічного досвіду, спостереження тощо.

Виклад основного матеріалу. Як відомо у вищій школі використовуються різноманітні форми організації навчального процесу: лекції, практичні заняття, семінари, лабораторні роботи, навчальна та виробнича практика тощо. З одного боку вони розглядаються як способи управління пізнавальною діяльністю студентів з метою вирішення певних дидактичних завдань; з іншого – виступають як педагогічні методи навчання, які сприяють реалізації змісту, цілей і завдань освіти [8].

Провідною ланкою дидактичного циклу вищої освіти є *лекція* (від лат. *lectio* «читання») – «...логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідності наочною та демонструванням дослідів» [10, 163].

На наш погляд, більш глибоке тлумачення сутності лекції забезпечує поєднання педагогічного та риторичного підходів. У цьому контексті, лекцію

слід розглядати не лише як форму організації навчання та метод викладання, але і як вид академічного красномовства (ораторська діяльність викладача, що презентує результати дослідження, популяризує досягнення науки, організовує навчально-виховний процес) [3] та риторичну подію [1].

З давніх часів лекція відіграє важливу роль у навчальному процесі [5]. Вітчизняне академічне красномовство має вагомий вплив на працювання у сфері викладацької діяльності, які були розроблені та впроваджені у практику визначними лекторами-ораторами України:

- Л. Баранович, І. Галятовський, І. Гізель, Ф. Прокопович (Києво-Могилянська академія) [3];
- І. Огієнко (університети Києва, Кам'янця-Подільського, Варшави, Вінніпега та ін.);
- філолог, філософ О. Потебня, філолог І. Срезневський, історик Д. Багалій, лінгвіст, етнограф М. Сумцов, професори: М. Халанський, Ф. Зеленоградський, Т. Буткевич, Л. Лазаревич-Шепелевич, І. Нетушил, І. Дитятін та інші (Харківський університет);
- учений, письменник М. Гродт (Ніжинський історико-філологічний інститут);
- учений, професор, історик А. Маркевич (Новоросійський університет, м. Одеса) та інші [6].

Академічна лекція є основною формою аудиторного навчання, що сприяє формуванню у студентів ґрунтовних і систематизованих знань з певної дисципліни, розвитку культури мислення й мовлення [8] тощо.

Головна мета лекції – створення інформаційно-мотиваційної основи для подальшого вивчення студентами навчального матеріалу, формування теоретичного підґрунтя для прикладних форм роботи (семінарів, практичних і лабораторних занять) [10]. Проте, у контексті зростання вимог до якості сучасної вищої освіти це твердження потребує суттєвого уточнення, зокрема в аспекті визначення функцій, які виконує лекція в навчальному процесі.

Специфіка сучасної лекції полягає в тому, що студенти не лише отримують необхідні теоретичні основи знань, методичні настанови щодо їх самостійного розширення, поглиблення й застосування на практиці, але й безпосередньо впливають на її хід, активно взаємодіють з викладачем, і, таким чином, формують власне уявлення щодо змісту досліджуваної проблеми, вдосконалюють комунікативні навички, розвивають творчі здібності тощо.

У процесі читання лекції перед викладачем стоїть низка завдань [10]. По-перше, він інформує студентів про сутність нової для них навчальної дисципліни, про її основні категорії та проблемні аспекти (*функції інформування та пояснення*). По-друге, спонукає слухачів виявити інтерес і сумлінність під час вивчення предмета (*функція агітації*), продовжити самостійно вивчати дану проблему й застосовувати отримані знання на практиці (*функція спонукання до дії*), а для цього необхідно показати його соціальну й осо-

бистісну значущість (*функція переконання*). Крім того, прагнучи активізувати роботу студентів, викладач може вдаватися до евристичного обговорення окремих питань (*функція пошуку істини*). Нарешті, лектору важливо встановити контакт зі студентами, закласти фундамент конструктивних, суб'єкт-суб'єктних відносин (спрощено можна сказати, що професійний обов'язок риторика – сподобатися слухачам), а для цього він може використовувати жарти, цікаві приклади, ігрові завдання (*гедоністична функція*).

Очевидно, що така багатофункціональність публічного спілкування вимагає від викладача володіння ораторськими прийомами, розвиненою риторичною культурою, умінням коригувати власні дії, співвідносити їх з різними комунікативними цілями, враховувати запити й особливості студентської аудиторії.

Риторика забезпечує сучасного викладача дієвим інструментарієм для реалізації зазначених функцій (знання з історії, теорії та методики ораторського мистецтва, здобутки академічного красномовства, риторичні тропи та фігури, ораторські прийоми тощо) [7].

Розгляд діяльності викладача, спрямованої на створення в освітньому процесі системи оптимальних умов, що сприяють реалізації цілей і завдань сучасної парадигми освіти, в риторико-педагогічному аспекті дає підстави виділити такі ролі лектора:

- вчений (досліджує, аналізує явища й факти);
- педагог (сприяє формуванню світогляду особистості, вихованню «людини культури»);
- оратор (переконує слухачів в істинності певних ідей);
- психолог (аналізує та враховує психо-емоційні фактори процесу публічного спілкування) [1].

Зазначені професійно-рольові позиції знаходять оптимальне вираження у такому системному утворенні як *риторична культура*, яку ми розглядаємо як комплекс інтелектуальних, морально-естетичних, емоційно-чуттєвих та артистично-виконавських якостей, що виражаються у формі оригінального продукту мисленнево-мовленневої діяльності, спрямованої на гармонійний розвиток особистості студента [3].

Викладач для студентів є зразком особистісних і професійних якостей. Його риторична культура є дієвим фактором розвитку комунікативних здібностей студентів і важливою умовою успішного освоєння ними навчальних дисциплін.

На наш погляд, риторична культура викладача виявляється, насамперед, у вмінні перетворювати традиційний метод (лекцію) на *риторичну подію* (специфічний елемент процесу публічного спілкування, який відрізняє риторичну діяльність від мовленневої). Цю наукову категорію дослідники визначають як динамічну сукупність риторичної ситуації та дискурсу [1].

Лекція, доповідь на конференції, виступ на нараді, святковому заході тощо – це різновиди риторичної події, що складається з двох частин:

1) *дискурс* (від лат. *diskuro, diskursum* – розповідати, викладати) – текст, виголошений у процесі розгортання мовленнєвої події, а також його супровід: мовленнєва поведінка оратора, акустичні характеристики мовлення (гучність, висота тону, тембр голосу, темпоритм, паузи), невербальні засоби (погляд, жести, міміка, постава, хода), просторова поведінка (дистанція між учасниками комунікації, розташування та рух оратора в аудиторії).

Дискурс лекції як риторичної події являє собою не знеособлений, компільований текст, а твір ораторського мистецтва, що несе в собі особистісні характеристики автора. Особливістю її є рефлексивний характер, тобто спрямованість адресанта на сферу своєї свідомості з метою проектування й реалізації власного продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Таким чином, лекцію доречно розглядати як риторичну подію лише в тому випадку, коли викладач-оратор демонструє власні переконання, цінності, інтереси.

2) *риторична ситуація* – умови, обставини, у яких відбувається спілкування, його учасники й відносини між ними [1].

Отже, риторична подія об'єднує текстовий, комунікативно-діяльнісний аспекти публічного мовлення та екстралінгвістичну ситуацію, у межах якої відбувається створення унікального риторичного твору.

Публічне мовлення стає риторичною подією в процесі взаємодії зі слухачами, коли відбувається актуалізація задуму автора. Тому розгляд лекції з позиції риторичної культури передбачає включення до сфери наукового аналізу соціо-культурного контексту дискурсу.

У системі традиційного навчання, зокрема під час застосування пояснювально-ілюстративного методу, лектор повідомляє готові знання, а студенти тією чи іншою мірою засвоюють їх. У такому випадку текст лекції може бути об'єктом риторичного аналізу лише на етапі цілепокладання. Подальший її аналіз не може бути риторичним, оскільки вона створювалася поза впливом риторичної культури. Викладач доносить загальноприйняте знання, а не результат власного інтелектуального й духовного пошуку, тобто виступає в ролі ретранслятора інформації, яка не передбачає творчого, дослідницького підходу до винаходу, розташування та презентації ідей.

Сучасна освітня практика підтверджує, що цього не достатньо. Лекція, як риторична подія, повинна ставити проблеми, стимулювати мислення. За умови проблемного способу викладу лекційного матеріалу оратор залучає слухачів до пошуку нових знань, тобто створює ситуацію інтелектуального напруження. Її основною ознакою є суперечність між відомим і невідомим. У випадку, коли проблема торкається життєво важливих інтересів слухачів, виникає пізнавальна потреба й аудиторія починає активно шукати вихід із ситуації інтелектуального утруднення. Проблемний спосіб викладу

лекційного матеріалу формує творче мислення. Завдяки такому способу вирішення проблеми, знання засвоюються та запам'ятовуються краще, ніж найавторитетніші рекомендації.

У традиційному варіанті ситуації мовленнєвої взаємодії адресат, у нашому випадку студент, займає пасивну позицію, сприймаючи монологічне мовлення викладача, що спрямоване на реалізацію провідної тези лекції (основного положення). У результаті такого підходу до навчальної діяльності студент вирішує завдання викладача, а його особисті мотиви й цілі залишаються за межами педагогічного спілкування. У цьому випадку відсутня діалогічна взаємодія між викладачем і студентом.

У риторичній події адресат (студент) – це суб'єкт, активна особистість, яка має право впливати на співрозмовників в процесі мовленнєвої взаємодії.

У свою чергу, викладач, який володіє розвиненою риторичною культурою, сприймає студентську аудиторію не як пасивний об'єкт впливу, а рівноправного учасника комунікативного процесу. Не дивлячись на різноманітність вікових, психологічних, інтелектуальних, соціальних особливостей студентської аудиторії, в основі їх загальна соціально-психологічна природа соціуму й механізми практичної взаємодії людей. Розуміння соціально-демографічних, суспільно-психологічних та індивідуально-особистісних ознак аудиторії, які знаходяться в основі комунікативного контакту, є важливою складовою успіху публічного спілкування (закон моделювання аудиторії) [3].

Академічний оратор, який зацікавлений у продуктивному спілкуванні зі слухачами, повинен мати чітку психолого-педагогічну орієнтацію власної поведінки в аудиторії та разом із тим активно впливати на комунікативну поведінку студентів.

Вищенаведені міркування переконливо свідчать про високий діалогічний потенціал риторичної події.

Важливим елементом риторичної події є *цілепокладання* [1]. Риторичний підхід до лекції зумовлює специфіку визначення теми, яка формулюється викладачем як проблема. Це є одним із важливих кроків до створення діалогу особистостей. Завдяки цьому вихідні положення досліджуваного предмета набувають парадоксального, захоплюючого змісту як для студента, так і для викладача.

Цей процес починається з пошуку проблемних аспектів дисципліни, що вивчається, й завершується формулюванням теми як проблеми. У цьому випадку викладач доносить студентам основи наукових знань як такі, що потребують доказів і обґрунтування. Проблемний підхід до теми лекції детермінує таку організацію процесу сприйняття й розуміння матеріалу, в основі якої актуалізація різних, часом суперечливих поглядів на зміст предмета обговорення.

У руслі даної концепції цілепокладання стає ключовою ланкою мовотворчої діяльності.

На наш погляд, риторична подія є не тільки ефективним інструментом створення діалогу в процесі мовленнєвої взаємодії навчального характеру, а й результатом реалізації на практиці риторичної культури викладача.

Узагальнюючи вищенаведені дані, виділимо провідні специфічні характеристики риторичної події і порівняємо їх з аналогічними елементами мовленнєвої події (табл. 1)

Таблиця 1

Порівняння ключових характеристик риторичної та мовленнєвої події

Структурний елемент	Мовленнєва подія	Риторична подія
Поняття «адресант»	Адресант – це відправник повідомлення, транслятор певної інформації, запозиченої з різних джерел, партнер по комунікації	Адресант – це автор дискурсу, особистість, яка має власну думку відносно проблеми обговорення; оратор, який володіє розвиненою риторичною культурою, має потребу у створенні і презентації авторського, оригінального тексту, здійснює інформаційно-емоційний вплив на адресата у ситуації публічного спілкування
Поняття «адресат»	Адресат – слухач, який пасивно сприймає інформацію, об'єкт вербального впливу	Адресат є рівноправним суб'єктом спілкування, співавтором дискурсу (здійснює активний зворотній емоційний та вербальний вплив на адресанта). Виступ перед аудиторією має діалогічний, а іноді і полемічний характер. У процесі риторичної діяльності відбувається постійна зміна позицій: адресант – адресат, з метою взаємообміну ідеями та переконаннями
Цілепокладання	Цілепокладання не усвідомлюється адресантом як важливий елемент публічного виступу, не пов'язане з запланованим впливом	Цілепокладання – це усвідомлений процес, детермінований індивідуальними характеристиками адресанта (викладача) та особливостями адресата (студента). Цей вид мовленнєвої діяльності системно осмислюється, планується на всіх етапах створення мовленнєвого продукту (лекції) від винаходу до аналізу результатів
Тема	Тема лекції формулюється як завершене, без апеляційне твердження	Тема лекції формулюється як проблема, зміст якої відображає важливу практичну або теоретичну задачу, що потребує дослідження. Такий підхід до теми обумовлює її діалогічний характер, тобто наявність

		розбіжності в позиціях, концепціях, поглядах адресанта і адресата. Тема риторичного тексту розглядається як діалог з авторами, які досліджують певну тематичну галузь, що цікавить адресанта
Обставини	Лектором не враховуються особливості навчальної аудиторії, психо-емоційні та інтелектуальні характеристики студентів тощо	Під час підготовки та проведення лекції важливу роль відіграє фактор адресата (особливості студентської аудиторії); обставин, у яких протікає конкретна мовленнєва взаємодія, відповідно до яких дії оратора коригуються і уточнюються

У традиційному розумінні структура підготовки лекції складається з трьох компонентів [8]:

1. Організаційний рівень, на якому відбувається вирішення питання щодо кількості годин відведених на вивчення дисципліни, співвідношення лекційних, семінарських і практичних занять.

2. Дидактичний рівень пов'язаний з розробкою плану лекції (або циклу лекцій), вибором її типу (вступна, оглядова, узагальнююча тощо).

3. Методичний рівень, на якому розробляються окремі лекції, навчальні й виховні завдання, добирається конкретний матеріал, визначається логічний апарат, розробляються методики демонстрації, використання наочності.

Відповідно до такого підходу виділяють етапи підготовки лекції, що визначають дії викладача з її проектування: аналіз програми, складання списку джерел і їх вивчення, вибір структури і композиції, написання плану або конспекту з виділенням у ньому головних положень, стилістична правка, підбір наочності, вербальних та невербальних засобів, репетиція [8].

Такий підхід спрямований на змістову складову лекції, без урахування факторів адресата та обставин.

Риторичний підхід до проектування лекції орієнтує педагога на створення риторичної події. У зв'язку з цим виникає необхідність розширення схеми підготовки лекції за рахунок:

- врахування фактора адресата (особливості студентської аудиторії);
- осмислення обставин, у яких протікає конкретна мовленнєва взаємодія;
- визначення провідного мотиву лекції;
- формулювання теми як проблеми;
- винаходу власної ідеї, концепції та тези;
- розробки стратегії й тактики переконання у відповідності до риторичної ситуації.

Відповідно до канонів класичної риторики структура підготовки й читання академічної лекції як риторичної події складається з таких *етапів* [7]:

1) інвенція (винахід, задум, ідея) – розробка концепції майбутньої лекції (концептуальний закон риторики):

- визначення предмета обговорення;
- виділення ключових суперечливих аспектів та формулювання теми як проблеми;
- заглиблення в матеріал (вивчення енциклопедичних та емпіричних праць, інших джерел, присвячених дослідженню даної проблеми);
- критичне осмислення існуючих досліджень, формулювання власного розуміння сутності ключової проблеми лекції.

Видатний юрист-оратор, громадський діяч, літератор А. Коні (1844–1927) у відомій праці «Поради лектору» стверджував: «Необхідно готуватися до лекції; зібрати цікаве і важливе, що стосується теми – прямо або побічно, скласти стислий, по можливості, повний план і пройти по ньому кілька разів. Ще краще – написати промову і, ретельно обробивши її в стилістичному відношенні, прочитати вголос» [9, 171–172].

2) диспозиція (від лат. «dispositio» – «розташування») – розробка структури майбутньої лекції-промови:

- розробка плану;
- визначення структурних компонентів;
- доречне розташування матеріалу відповідно до логічних та естетичних канонів.

Український ритор, письменник-полеміст, викладач Києво-Могилянської академії Іоанікій Галятовський (1620–1688) у трактаті «Наука, або Спосіб зложення казання», зокрема зазначав, що промова повинна складатися з трьох частин: ексордіум (вступ, початок, «приступ» до речі, про яку піде мова), який включає привітання, звернення до аудиторії, привернення уваги, повідомлення про проблематику виступу; нарація (розповідь), виклад основного матеріалу, аргументація, докази; конклюдія («кінець казання»): стислий виклад ключових ідей, узагальнення, заклик до дії, висновок [3].

Для того, щоб промова була цільною, динамічною та доступною для сприйняття («легше і прудкіше казання учинити і повідати» [3]), всі її частини повинні бути узгоджені з метою, темою й одна з одною.

У цьому риторичному трактаті І. Галятовський у якості синоніма слова «оратор» застосовує термін «казнодій» (людина, яка не лише виголошує промову, а діє «казанням» (словом), тобто впливає на розум і душу слухачів) [3].

Близькі ідеї знаходимо у творчій спадщині реформатора театрального мистецтва, актора і режисера К. Станіславського (1863–1938). Одним із найважливіших елементів його системи виховання актора є «словесна дія» (найвищий рівень сценічного спілкування). За К. Станіславським, актор

повинен словом створювати яскраві образи, які активізують інтелектуальну, емоційну, мотиваційну, духовну сферу глядача [2].

По-суті, аналогічні завдання виконує й викладач-лектор, який володіє розвиненою риторичною культурою, у процесі розгортання лекції як риторичної події.

3) елокуція та елоквенція (від лат. «*elocutio*» – словесне вираження) – розділ риторики, який вивчає методику створення тексту ораторської промови та засоби виразності:

- вибір доречних мовленнєвих засобів, які відповідають пізнавальним можливостям студентської аудиторії;

- застосування риторичних тропів і фігур (метафора, риторичне порівняння, риторичне звертання, риторичне запитання, інверсія, ампліфікація, метонімія, антитеза тощо). Відомий юрист М. Сперанський (1772–1839) у праці «Правила вищого красномовства» (1792), стверджував, що мовлення оратора повинно відповідати таким характеристикам як ясність, зрозумілість, доступність, різноманітність (використання риторичних тропів та фігур), стильова єдність, відповідність мовленнєвих засобів предмету обговорення тощо [9];

- письмове оформлення тексту (дискурсу) лекції.

4) меморія (від лат. «*memoria*» – пам'ять) – запам'ятовування матеріалу лекції, шляхом застосування мнемотехнік.

Український ритор Ф. Прокопович у десятій книзі «Про пам'ять і виголошення» праці «Про ораторське мистецтво» виклав дієві методи запам'ятовування тексту промови. Слідом за античними авторами, зокрема за Цицероном, Прокопович пропонує ефективний метод сприйняття і збереження інформації у пам'яті через активну роботу уяви. Серед допоміжних мнемотехнічних прийомів він пропонує розміщення інформаційних блоків відповідно до певної структури, читання тексту промови вголос тощо [3].

5) акція (від лат. «*actio*» – дія) – ефективна, високопрофесійна мовотворча діяльність викладача-оратора перед аудиторією в процесі презентації дискурсу лекції.

Радянський учений, лікар С. Юдін (1891-1954) у праці «Роздуми хірурга», на основі узагальнення власної професорсько-викладацької діяльності, порівняння мовленнєвої творчості лектора з грою актора, виділяв наступні передумови успішного публічного виступу професора: врахування специфіки аудиторії (наукової, фахової, студентської), доречне використання засобів наочності (діаграм, таблиць, зображень), застосування ораторських прийомів, лірично-емоційні відступи в середині доповіді, емоційність оратора, особливо в процесі читання лекції, інтонаційне різноманіття, дотримання логічних наголосів і пауз, напівімпровізаційне мовлення на основі ретельно підготовленого тексту, щирість, живий контакт з аудиторією [11].

Таким чином, процес підготовки й читання академічної лекції відповідно до канонів ораторського мистецтва підвищує ефективність викладацької діяльності. Доречне використання здобутків риторики, приведення власних мовленнєвих дій у відповідність з риторичною ситуацією, які знаходять своє вираження в авторському дискурсі лекції, буде остаточним свідченням того, що риторична подія відбулася.

Висновки. У контексті сучасних трансформаційних процесів, які сьогодні відбуваються в галузі освіти, нові вимоги висуваються до якості викладацької діяльності у вищій школі. Традиційні методи навчання (лекції, семінарські, практичні заняття тощо) потребують нових підходів, відповідно до вимог сьогодення. На наш погляд, одним із дієвих інструментів оптимізації існуючих форм і методів навчального процесу є риторизація сучасної освіти і, зокрема, розвиток риторичної культури викладача вищого навчального закладу.

Лекція, завдяки збагаченню здобутками класичної і сучасної риторики, стає не лише одним із провідних методів навчання у вищій школі, але і неповторною риторичною подією, в процесі якої адресант (викладач) демонструє власний погляд, який є результатом пошуку свого Я в темі-проблемі, орієнтується на постійну зміну позицій між ним і адресатом, має усвідомлений намір зацікавити, переконати та спонукати до її подальшого, більш ґрунтовного вивчення, що, у підсумку, створює справжній діалог на основі взаємодії світоглядів учасників спілкування.

Отже, представлений напрям науково-практичних пошуків вважаємо актуальним і перспективним і таким, що потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова Л. П. Формирование риторической культуры преподавателя высшей школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. П. Аксенова. – Екатеринбург, 2002. – 195 с.
2. Будянський В. І. Мистецтво виразного читання : навчальний посібник / В. І. Будянський, Д. В. Будянський. – Суми : «Козацький вал», 2001. – 184 с.
3. Будянський В. І. Риторика – мистецтво красномовства : навчальний посібник / В. І. Будянський, Д. В. Будянський. – Суми : «Корпункт», 2012. – 189 с.
4. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики : навчально-методичний посібник / Ніна Борисівна Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 232 с.
5. Климова К. Я. Лекційне красномовство у підготовці майбутніх учителів-риторів до професійної діяльності [Електронний ресурс] / К. Я. Климова. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/17712/1/Климова.pdf>.
6. Левицька Н. М. Відомі і маловідомі імена професорів університетів наддніпрянської України (II половина XIX – поч. XX ст.) [Електронний ресурс] / Н. М. Левицька // Українознавство. – 2007. – № 2. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fdspace.nuft.edu.ua%2Fjspui%2Fbitstream%2F123456789%2F3237%2F1%2FFamous%2520and%2520little-known.pdf&name=Famous%20and%20little-known.pdf&lang=uk&c=56cac0353ce5&page=1>

7. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. — 311 с.
8. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд [та ін.]. – К. : Знання, 2007. — 495 с.
9. Русская риторика : хрестоматия / Л. К. Граудина. – М. : Просвещение : «Учеб. лит.», 1996. – 559 с.
10. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.
11. Юдин С. С. Размышления хирурга / С. С. Юдин. – М. : «Медицина», 1968. – 366 с.

РЕЗЮМЕ

Будянский Д. Лекция как риторическое событие в структуре риторической культуры преподавателя высшего учебного заведения.

В статье исследуется актуальная проблема современного образования – совершенствование традиционного метода преподавания в высшем учебном заведении – лекции средствами ораторского искусства. По мнению автора, лекция в соответствии с требованиями сегодняшнего дня, должна рассматриваться как риторическое событие, которое следует понимать как единство дискурса, риторической ситуации, экстра-лингвистических и психолого-педагогических характеристик студенческой аудитории.

Рассмотрены содержание и специфические черты понятия «риторическое событие». Подробно представлены этапы подготовки и презентации лекции как риторического события в соответствии с канонами классической риторики.

Автор также подчеркивает необходимость развития риторической культуры преподавателя высшей школы, элементом которой является риторическое событие, с целью повышения качества профессионально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: риторика, риторическая культура, лекция, риторическое событие, диалог.

SUMMARY

Budyanskiy D. The Lecture as a Rhetorical event in the Structure of the Rhetorical Culture of the Teacher of Higher Educational Institution.

The article studies a topical problem of modern education – the improvement of the lecture, which is a traditional method of teaching in higher education, by means of oratory. According to the author the lecture must be treated as a rhetorical event in accordance with the requirements of the present day. It should be interpreted as the unity of the discourse, rhetorical situation, extra-linguistic and psychological and pedagogical characteristics of the student audience.

The content and specific features of the concept of «rhetorical event» are discussed in the article.

In particular in the rhetorical event the addressee (student) is an active person. The teacher who has well-developed rhetorical culture perceives the student audience not as a passive object of influence but an equal participant in the communication process. The understanding of socio-demographic, socio-psychological and personal characteristics of the audience, which are in the base of communicative contact, is an essential component of successful public speaking.

The rhetorical approach to the lecture also determines the specificity of definition of the topic, which is formulated by the teacher as a problem. This is one of the important steps to creating a dialogue of personalities. Due to this the initial position of the target object becomes paradoxical, has an intriguing character both for the student and the teacher.

In this case the teacher communicates with the students on the bases of scientific knowledge as such that require evidence and justification. The problematic approach to the topic of the lecture determines such organization of the process of perception of the material, based on the actualization of different, sometimes contradictory views on the content of the discussion.

The article presents in details the stages of preparation and presentation of the lecture as rhetorical events in accordance with the canons of classical rhetoric. The main points confirmed the ideas of prominent speakers of the past and the present.

The author argues that a rhetorical event is not only an effective tool to create dialogue in the verbal interaction of academic nature, but the result of the implementation in practice of the rhetorical culture of the teacher.

The author also emphasizes the need to develop rhetorical culture of the teacher of the high school, which is a rhetorical event, with the aim of improving the quality of professional pedagogical activity.

Key words: *rhetoric, rhetorical culture, a lecture, a rhetorical event, dialogue.*